

Вознюк О.В. Теоретико-методологічні засади системної кризи сучасної цивілізації // «Філософія, релігія та культура у глобалізованому світі» : Всеукраїнська науково-теоретична конференція з міжнародною участю, 23 листопада 2015 року : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. П. Ю. Саух [та ін.]. – Житомир : Вид-во Євенок О. О., 2015. – С. 133-137.

Олександр Вознюк (Житомир, Україна)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Подули вітри змін. Піднімається гостре і тривожне відчуття того, що ось-ось розгорнуться фундаментальні трансформації в світовому порядку і структурах влади, у розподілі благ і доходів, в наших поглядах і поведінці. Можливо, тільки новий освічений гуманізм дозволить людству подолати цей перехідний період без катастроф і непоправного розладу

Ауреліо Печчеї

Наша цивілізація знаходиться на зламі свого історичного шляху, що веде людство до якісно нового космопланетарного стану та виявляє системну кризу всіх сфер суспільного життя. З'ясування сутності зазначеної кризи потребує залучення універсального теоретико-методологічного принципу, який базується на універсальній синергетичній парадигмі розвитку. Діалектична схема універсальної парадигми розвитку набуває таких моделей:

Теза → антитеза → синтез

Тотожність → відмінність та протилежність → нова тотожність

Єдине → множинне → ціле

Симетрія → асиметрія → синтез симетрії та асиметрії

Гранично просто універсальна парадигма розвитку ілюструється висловом Г.В. Плеханова: «будь-яке явище, розвиваючись до кінця, перетворюється на свою протилежність; але оскільки нове, протилежне першому, явище також у свою чергу перетворюється на свою протилежність, то третя фаза розвитку має формальну схожість з першою».

Будь-який рух реалізується як коливально-хвиляста зміна, котра вивчається теорією коливань, що, на думку академіка Л.І. Мандельштама, *оперує певною універсальною мовою, котра дозволяє кристалізувати універсальні знання, що застосовуються до всіх галузей людської діяльності і пізнання.*

Отже, будь-який рух реалізується у вигляді коливання, яке фіксує інваріантну структуру, оскільки найбільш загальною формою цього коливання є хвиля, конфігурація якої у найпростішому та цілісному вигляді набуває форми синусоїди. Структурно синусоїда виявляється єдністю двох аспектів – висхідної та низхідної ланок хвилі, які діалектичним чином переходять одна в одну через точку максимуму (чи мінімуму) синусоїди:

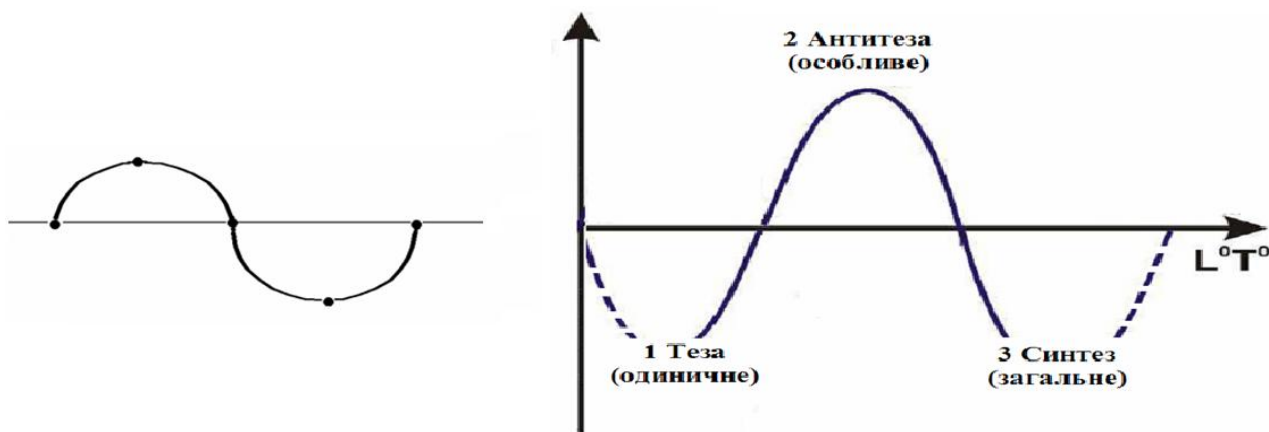

Рис. 1. Синусоїдальна модель руху

Розглянуті моделі виявляють феномен фрактально-голограмної вкладеності різних циклів розвитку різних предметів та явищ та їх відповідність методологічним рівням аналізу дійсності (загальному, особливому та одиничному):

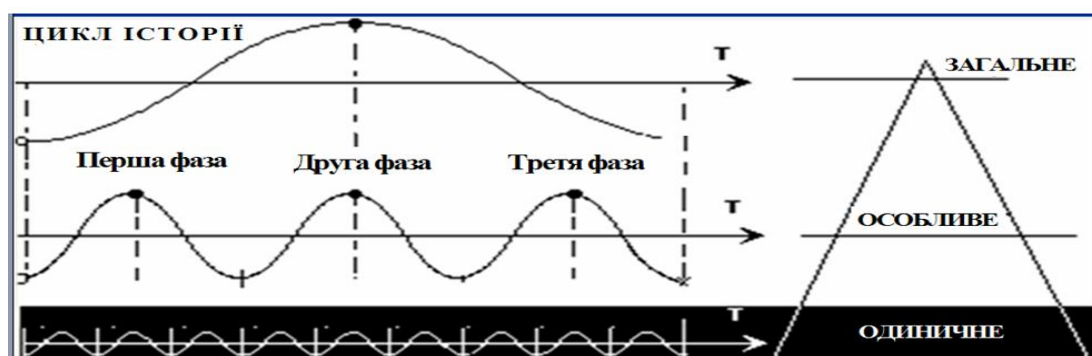

Рис. 2. Ілюстрація феномену фрактально-голограмної вкладеності різних циклів розвитку, за М.М. Александровим

Розроблені методологічні засади дозволяють досягти розуміння розвитку всіх без винятку аспектів (феноменів) космосоціоприродної реальності.

Таблиця 1

Узагальнена таблиця розвитку реальності

ЕТАПНІСТЬ РОЗВИТКУ	ТЕЗА	АНТИТЕЗА	СИНТЕЗ
Феномени, що розвиваються			
Форми буття матерії	простір	рух	час
Іпостасі Абсолюту	Бог-Отець	Бог-Син	Бог-Дух
Методологічні начала	принцип цілісності	принцип розвитку	принцип самоподібності
Типи цивілізацій	примітивні соціуми	традиційні соціуми	інформаційні соціуми
Модуси людини	громадянин	фахівець	особистість
Форми діяльності	гра (процес)	праця (продукт)	творчість (процес + продукт)
Субстрат ВНД	права півкуля	ліва півкуля	півкульовий синтез
Етапи пізнання	чуттєво-конкретний	абстрактно-логічний	духовно-конкретний
Механізми пізнання	традукція	індукція/ дедукція	інсайт
Шляхи пізнання	іраціональний	раціональний	медитативний
Форми освіти	виховання	навчання	виховання+навчання

Проведений аналіз дозволяє побудувати узагальнюючі моделі універсальної парадигми розвитку, в якій процес розвитку тих чи інших феноменів розглядається за різними критеріями (підставами) – симетрія-асиметрія, форма-зміст та ін. Моделі містять розвиток різних феноменів, організований за трьома етапами (теза – антитеза – синтез).

АРИСТОТЕЛІВСЬКА ДІАЛЕКТИКА

- (1) Теза: енергія
- (2) Антитеза: можливість
- (3) Синтез: ентелехія

ЛОГІКО-ДІАЛЕКТИЧНИЙ АСПЕКТ МИСЛЕННЯ (за Гегелем)

(1) В-собі-буття (Логіка)

(2) Іншебуття (Природа)

(3) Для-себе-буття (Дух)

ІНТУЇТИВНО-БОГОДУХОВЕННИЙ АСПЕКТ МИСЛЕННЯ

(1) (Бог-Отець): «Спочатку було Слово» («Все з Нього»),

(2) (Бог-Син): «І Слово було у Бога» («через Нього»),

(3) (Бог-Дух): «І Слово було Бог» («до Нього»)

СОЦІОГЕНЕЗА

(1) Цілісний симетричний стан суспільства, що оперує міфологічним мисленням; рівномірний розподіл соціального багатства і влади (високий рівень соціальної синергії), єдність дозвілля та праці, виробництва і споживання, переважно матриархальна гендерна матриця суспільного ладу.

(2) Стан соціально-економічної стратифікації, поляризація багатства і влади, дозвілля та праці, виробництва і споживання, зниження рівня соціальної синергії, переважно патріархальна гендерна матриця.

(3) Відновлення стану соціальної симетрії, підвищення соціальної синергії, рівномірний розподіл влади і багатства на новому виткові розвитку, синтез матриархального і патріархального гендерних принципів організації соціуму.

ЕТАПИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА

(1) Натуральне господарство, «злидений комунізм», високий рівень соціальної симетрії.

(2) Просте товарне виробництво плюс капіталістичне виробництво, низький рівень соціальної симетрії.

(3) Відновлення стану «злидненого комунізму» на більш високому рівні, високий рівень соціальної симетрії

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ

(1) Панує єдиний культурний стан етносів щодо народної та авторитарної культур.

(2) Диференціація народної та авторитарної культур.

(3) Ці дві культури інтегрується в надрах масової культури, а на концептуальному рівні спостерігається синтез культурологічних і сучасних соціально-історичних аспектів.

ЕТАПИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

(1) Чуттєво-конкретний, синтетичний, який видобуває багатозначний смисловий контекст.

(2) Абстрактно-логічний, аналітичний, який видобуває однозначний смисловий контекст.

(3) Духовно-конкретний, синтетичний (парадоксальний), на якому інтегруються досягнення перших двох етапів.

РОЗВИТОК ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

(1) В якості юридичного доказу розглядалася клятва, у судочинстві домінує духовно-моральний критерій, поширення принципу психізації реальності дозволяє у якості як свідків, так і звинувачуваних викликати тварин і навіть комах.

(2) Поява юридичного доказу разом з розвитком математичного доказу, що реалізується в розвитку складної системи юриспруденції та судочинства.

(3) Принцип покарання інтеріоризується, поринає всередину людини і починає регулюватися автономними моральними нормами поведінки. Внутрішня совість людини постає вищою судовою інстанцією для людини, коли пекло і рай покладаються у людській душі, і сама людина постає «жертвою і катом» (див. орієнтальну метафору про світ як про «єдність жертви, ката та місця, де жертва приноситься»).

РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЛЮДСТВА (відповідно до М. О. Бердяєва)

(1) Суб'єкт-об'єктна злитість, тобто синтез людини та історії.

(2) Суб'єкт-об'єктна роздільність, виявлення історичної рефлексії.

(3) Відновлення суб'єкт-об'єктного єдності, повернення до «історичного».

РОЗВИТОК МОРАЛІ

(1) Міфологічна мораль древніх (яка впливає зі стану певної неподільності людини і природи), домінування доморального рівня, на якому моральність вчинків визначається зовнішніми подіями.

(2) Асиметрична мораль класових товариств, (що забезпечує соціально-класову диференціацію), розвиток конформної, конвенційної моралі, відповідно до якої підтримка гарних соціальних стосунків і сприятливого образу «я-для-інших» є самоціллю.

(3) Ноосферна (загальнопранетарна, соборна, космічна) мораль, розвиток автономних моральних принципів.

РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ

(1) Монотеїзм (світ сприймається як сакральне чуттєве ціле).

(2) Політеїзм.

(3) Знову монотеїзм, в руслі якого світ розуміється як абстрактно-духовне ціле.

РОЗВИТОК ФОРМ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

(1) Стан єдності всіх форм, коли релігія, філософія, наука та ін. являли єдине ціле.

(2) Розщеплення єдиної суспільної свідомості на окремі її форми.

(3) Відновлення єдності форм суспільної свідомості, що означає синтез науки та релігії.

РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ

(1) Первинна децентралізована держава первісних суспільств, в яку людина інтегрована.

(2) Держава централізована, в якій влада належить невеликому прошарку населення і яка постає утворенням, чужим людині.

(3) Сітьовий державний устрій (М.Кастельс) як складна комунікаційна сітка.

РОЗВИТОК ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ЛЮДИНИ ДО СВІТУ (РОЗВИТОК АКСІОЛОГІЇ)

(1) Центральна інтегральна якість, в межах якої Добро і Краса, Благо і Буття були тотожні.

(2) Актуалізація аксіології як науки і теорії цінностей, в якій зазначена інтегральна якість розпадається на дві полярні якості – реальність і цінність, що виявляє проблему їх невідповідності у вигляді дихотомії дійсного і розумного. На цьому етапі, з одного боку, піднімається питання про суб'єктивність, відносність цінностей (Т. Гоббс, Б. Спіноза), а з іншого, – система цінностей як сукупність ціннісних уявлень членів спільнот розуміється як колективно-об'єктивний феномен (Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсон).

(3) Виявляється можливість відновлення єдності реальності і цінності в площині деяких новітніх поглядів і концепцій (антропний космологічний принцип, універсальний семантичний простір Всесвіту та ін.)

РОЗВИТОК ФОРМ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

(1) *Початковий етап* онто- і філогенетичного розвитку виявляє єдність, синкретизм суб'єкта й об'єкта. На цьому етапі усі форми суспільної свідомості сполучені в певному науково-релігійному сплаві. На даному рівні розвитку людства знання про світ і людину знаходили вираження в синтетичному вигляді – у формі простих пралогічних, пратеоретичних моделей, занурених у міфологему і метафору. У певному розумінні, думка і дія тут злиті, як це має місце в маленьких дітей. Так само, як і останні, представники древніх соціумів ще не усвідомлюють себе повною мірою як особистості. Саме тому людина і світ, суб'єкт і об'єкт тут постають єдиним неподільним комплексом.

(2) *На другому етапі* розвитку людства як виду і суб'єкту історії виявляється наростання дихотомії людини і світу, їх асиметризація: суб'єкт і об'єкт розводяться по полюсах. Координація відносин у суб'єкт-об'єктній системі знаходить своє вираження у такій моделі розвитку науки, яка виділяє класичний (у рамках якого об'єкт первинний стосовно суб'єкта, тобто об'єкт, що виступає «об'єктивною реальністю, даною нам у наших відчуттях» впливає на суб'єкт і багато в чому його визначає) та некласичний (суб'єкт впливає на об'єкт) етапи розвитку теоретичної свідомості.

(3) *Третій етап* – період постнекласичного розвитку науки – пов'язаний з ідеєю злиття об'єкта і суб'єкта, з такою теоретичною парадигмою, у якій вони розглядаються як такі, що впливають один на одного і взаємно один одного потенціюють. Тут розвиток людства немовби повертається до своїх сакральних джерел, але на вищому рівні розвитку. Тут виявляється ідея комплементарності, взаємної додатковості раціональної й ірраціональної складових процесу пізнання світу, який уявляється як ціле, де все пов'язано з усім. Саме на цьому теоретичному ґрунті в даний час знаходить утвердження концепція цілісності як важливий методологічний принцип синтезу науки і релігії. Як писав Е. Тоффлер, ми

знаходимося на порозі нової ери – ери синтезу, що супроводжується поверненням до «крупномасштабного» мислення, що має подолати ефекти сучасної «кліпової культури», яка розпорошує наш образний ряд на маленькі кадри, які слід синтезувати і створити особистісний відеоряд, який стане основою для створення конфігуративного модульного «Я» кожного індивіда. Саме на такому теоретичному підґрунті нині утверджується концепція цілісності – важливий *методологічний принцип філософського синтезу знань*, яка має розв’язати гостру суперечність між сциєнтичним і гуманістичним типами світогляду і освіти, вирішити проблему поєднання точних і гуманітарних дисциплін, пануючих нині сциєнтично-технократичних цінностей із вищими духовними. Таке поєднання, як вважає І. Р. Пригожин, засвідчує про зближення внутрішніх і зовнішніх світів, що є однією з найважливіших культурних подій нашого часу.